

ŞİİR DİLİNDE İMGE

Dr. Mine Mutlu İsgüven (*)

GİRİŞ

Şiiri şiir yapan öğelerin başında imge (hayal, imaj) gelir. İmgesiz şiir düşünülemez. Nedir imge? İmge duyuyla elde edilen güzelliklerin, deneyimin dil aracıyla ortaya konulmasıdır. Şiiri şiir yapan sadece içeriği değil, sunuluşu, imgelerin etkili bir biçimde kullanılışı, şairinin bu konudaki yetenek ve ustalığı, insana hitap etmesi, değişimlere açık oluşu, evrenselliği, kalıcılığı, sıra dışı güçlü anlatıma başvurusu, söz sanatlarından yararlanması, öz anlatım biçimi, kimi zaman alışılmamış bağdaştırmaları bünyesinde barındırması ve sık sık da yinelemeler yardımıyla zengin anlatım aktarımıdır.

Biz bu çalışmamızda şiirde yalnızca imge ve imgenin anlam yönünden şiire kazandırdıkları üzerinde Türk Şiirinden çeşitli örnekler vererek durmak istiyoruz.

GELİŞME:

Şiir dilinde imgeyi incelerken Ahmet Haşim'le başlamanın doğru olacağı kanısındayız. Haşim, herşeyden önce Sembolizmin bazı özelliklerinden yararlanmış olan bir şairimizdir. Şiirde müzik anlayışını, müziğe verdiği değeri ve müzikle yaratabildiği etkili telkin yeteneğini gözardı edemeyiz. Öte yandan şiirde imgeyi esas olarak alan Haşim için önemli olan maddeden uzaklaşıp öze ya da maneviyata yaklaşabilmekdir:

(*) Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dil Bilimi Bölümü.

Merdiven

Ağır, ağır çıkacaksın bu merdivenlerden.

Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak.

Ve bir zaman bakacaksın semaya ağlayarak ...

Sular sarardı ... Yüzün perde perde solmakta.

Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...

Eğilmiş arza, kanar, muttasıl kanar güller,

Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller,

Sular mı yandı? Neden tunca benziyor mermer?

Bu bir lisan-ı hafidir ki ruha dolmakta,

kızıl havaları seyr et ki akşam olmakta ...

Akyüz (1970, s. 619)

"Merdiven" şiirinde basamaklar insanı ölüme götüren göstergelerdir. Şiirdeki genel havası oldukça karamsar olan Haşim, insanın ölüme yavaş yavaş, kademe kademe yaklaştığını ima ederken şiirini sanki siyah bir tülle örtmüş gibidir. Bu ince siyah tül onun şiirine ister istemez bir belirsizlik getirir ki bu sayede dinleyen / okuyan onun şiiri ile kendisini istediği yeni bir aleme sürükleyebilir. Aynı karamsar tutum Faruk Nafiz Çamlıbel'in Yassı Ada şiirinde de vardır:

YASSI ADA

Bilmiyor gülmeyi sakinlerinin binde biri;
Bir vatan derdi birikmiş bir avuçluk karada.
Kuşu hicran getirir, dalgası hüsrân götürür;
Mavi bir gözde elem katrasıdır Yassı Ada.

Akyüz (1970, "Yassı Ada", s. 848)

İnsanlar kederli, kuşu hicran getirir, dalgası hüsrân. Yassı ada gamlı adadır, keder adasıdır Çamlıbel için. Şairin hemen hemen tüm şiirlerinde bu ve buna benzer imgeler yinelenir, bu açıdan sanki sözcükler monotonluğun ve karamsarlığın birer göstergesidir:

"Önünde yorgun deniz ... Karşısında adalar,"

Akyüz (1970, "Gezdiğim Yer", s. 848)

"Bütün eşyaya hazan indi. Sular dermansız,
Şimdi bir gölgeyi bekler, gezerim ben yalnız..."

Akyüz (1970, "Şarkın Sultanları", s. 846)

"Bir hazan akşamı indimdi yeşil sahile ben,
Vardı yorgun sular üstünde beyaz bir yelken."

Akyüz (1970, "Şarkın Sultanları", s. 845)

"Eriyen ruhumu yorgun bakışın doldursun."

Akyüz (1970, "Şarkın Sultanları", s. 848)

Mine Mutlu İşgüven

Çamlıbel'in şiirlerinde doğa da adeta onun ruh haline ayak uydurmuştur:

"Derinden derine ırmaklar ağlar"

Akyüz (1970, "Çoban Çeşmesi", s. 852)

"Yapraklarla dökülen acı bir güz yağmuru

Beni gözyaşı içmiş çevrem kadar ıslattı;"

Akyüz (1970, "Aşk İlahileri", s. 872)

"Sorma, nasıl yollarda tutunabildiğimi

Nasıl siyah rüzgara yaşımı sıldığımı..."

Akyüz (1970, "Onu Bir Gün Görmedim", s. 866)

Yalnızlık, karamsarlık konumuz olunca ister istemez Cahit Sıtkı Tarancı 'yı da anımsıyoruz:

OTUZ BEŞ YAŞ ŞİİRİ

"Yaş otuz beş! Yolun yarısı eder,

Dante gibi ortasındayız ömrün.

Delikanlı çağımızdaki cevher,

Yalvarmak yakarmak nafle bugün,

Gözünün yaşına bakmadan gider."

Ünlü (1988, s. 201)

Otuz Beş Yaş Şiirinin tümünde sözcükler hep ölüm temasını işleyen birer gösterge olarak tanımlanmalıdır. Şair adeta ölümle yoğrulmuş, ölümü düşlemiş, adeta ölüme tutkulanmıştır bu şiirinde. Yine aynı şiirinde Şair:

"Ayva sarı nar kırmızı sonbahar!

Her yıl biraz daha benimsediğim.

Ne dönüp duruyor havada kuşlar?

Nerden çıktı bu cenaze? Ölen kim?

Bu kaçınıcı bahçe gördüm tarumar.

Ünlü (1988, "Otuz Beş Yaş", s. 202)

Sonbahar, havada dönüp duran kuşlar ve nihayet cenaze bizi ölüm gerçeğine hazırlayan göstergelerdir.

Tarancı'nın sözcükler hakkında düşünceleri de bir hayli ilginçtir :

"Şiir, kelimelerle güzel şekiller kurmak sanatıdır, başka bir şey değildir. Ama kelime nedir? Annedir, dosttur, kadehtir, hasrettir, hayaldir; Yani bir manası, tedaisi, bir gölgesi, hatta bir rengi ve adı olan bir nesnedir. Kelime, insanoğlundan haber verir. İnsanoğlu dünyanın en zengin madenidir. Kelime dedik ama kelime baş bir kalıp değil ki! Şairin hisleri, fikirleri, hayalleri, dünya görüşü, felsefesi, şahsiyeti, herşeyi şiirde belli olur. Şu var ki, kelimeleri tanımak, sevmek, okşamasını bilmek lazım..."

Ünlü (1988, s. 193)

Şiirde imge denilince Faik Ali Ozansoy başı çekenlerden birisidir. Şiir dilinin çok yalın ve sade olduğu söylenemez ama imgeleri oldukça orijinal ve caziptir:

MARMAYARA'YA

"Ah ey deniz, güzel deniz, ey nazlı Marmara!
Bilsen ne hasretim var o mahmur ufuklara,
Bilsen ne özledim seni?!.. Hicrinle kaç sene
Bir münzevi hayatı geçirmekteyim yine.
Tutmektedir gözümde hayalin, derin derin
Daldım, yüzünde aksini gördüm ezellerin..."

Akyüz (1970, ss. 425 - 26)

Şiirin ilerleyen dizelerinde Marmara Denizi sevdalı, duygulu, cilveli, cazip bir kadına benzetilir:

"Sevdalı bir kadın gibisin, hisle dopdolu,
Her hali, her kıyafeti cazip ve... korkulu."

Akyüz (1970, s. 426)

Ozansoy'un şiirinde duygu ve imge ön plandadır. Pekçok şairde görüldüğü gibi zengin ve orijinal hayalleri kullanmanın diğer bir yolu da yinelemelemdir:

NE GÜZEL ŞEY

"Yıldızlı semalardaki haşmet ne güzel şey
Mehîaba dalıp yar ile sohbet ne güzel şey

Dünyamızın üstünde bütün ruhlar uyurken

Yıldızların altında ibadet ne güzel şey ..."

Akyüz (1970, s. 431)

"Ne Güzel Şey" şiirinde yabancı sözcükler arasında daha ziyade betimsel bir karakter göze çarpar.

Türk Şairleri arasında imgeye başvurduklarında özellikle dikkati çeken konulardan birisi de geçmişe hasret, özlem "nostalji" dir. Genellikle şairler, çocukluk ve ilköğrenlik çağına ilişkin anılara ve anıların geçtiği mekanlara karşı derin ve içten bir özlem duyarlar. İmge açısından zengin olan "Uçun Kuşlar" şiirinde Rıza Tevfik Bölükbaşı çocukluk yıllarının geçtiği yeri betimlerken aynı zamanda da bir çeşit "izlenim"i ele alır ve onu duygu ve hayalleriyle donatarak bir senteze ya da sonuca varmaya çalışır. Böylelikle, "izlenim" çok kişisel bir açıdan ortaya konulmuş olur:

UÇUN KUŞLARI

Uçun kuşlar, uçun doğduğum yere;

Şimdi dağlarında mor sümbül vardır.

Ormanlar koynunda bir serin dere,

Dikenler içinde sarı gül vardır.

O çay ağır akar, yorgun mu bilmem?

Mehtabı hasta mı, solgun mu bilmem?

Yaslı gelin gibi mahzun mu bilmem?

Yüce dağ başında siyah tül vardır.

Orda geçti benim güzel günlerim;
O demleri anıp bugün inlerim.
Destanı ömrümü okur, dinlerim,
İçimde oralı bir bülbül vardır.

Uçun kuşlar, uçun burda vefa yok;
Öyle akar sular, öyle hava yok;
Feryadıma karşı aksiseda yok;
Bu yangın yerinde soğuk kül vardır.

Hey Rıza, kederin başından aşkın,
Bitip tükenmiyor, elemi aşkın,
Sende derya gibi daima taşkın
Daima çalkalanır bir gönül vardır.

Akyüz (1970, "Serab-ı Ömrüm", s. 489)

Rıza T. Bölümbaşı "Uçun Kuşlar"da sürekli değişen dünya karşısında, tarifi mümkün olmayan bir hüzne kapılır, çocukluk yıllarını, geçmiş, doğduğu yerleri özlemle anar. Hüzün, Şairin hemen hemen tüm şiirlerinde rastlanılan temel konuların başında gelir. Şiirde dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da bağdaştırma konusudur. "Yorgun çay", "solgun ya da hasta mehtap" gibi. Şiirin ilk dördlüğünde şiiri imaj yönünden etkili kılan, bızce, şiirde alışılmamış bağdaştırma olayıdır. Doğan Aksan bu konuda:

"1. Göstergelerin ne denli geniş bir düşünce - tasarım - duygu - görüntü yumağı oluşturduğunu,

2. Şiirin insanı etkileyen yönlerinden birinin göstergelerin ustaca, özgün bir biçimde bağdaştırılmalarıyla ortaya çıktığını,

3. Alışılmamış bağdaştırmaların büyük bir bölümünde aktarma özellikle deyim aktarması niteliği görülmekte, böylece şiir dilinde aktarmaların önemi daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır" der

Aksan (1993 : 164 - 65)

Şair belkide maceracı ve çok çalkantılı geçen yaşamının da etkisiyle içinde bulunduğu ortamdan şikayetçidir, gençliğinin ve çocukluğunun geçtiği o güzel çevreyi büyük özlemle dile getirmekte, insanları vefasızlık, hayırsızlıkla suçlamakta, özlemini duyduğu doğanın tadını hiçbir yerde ve hiçbir şekilde bulamadığını içtenlikle dizelerine dökmektedir.

Ziya Osman Saba'nın "Bir Yer Düşünüyorum" şiirindeki özlem dolu dizelerini anmadan geçemeyeceğiz:

BİR YER DÜŞÜNÜYORUM

Bir yer düşünüyorum yemyeşil,

Bilemem, neresinde yurdun.

Bir ev günlük güneşlik,

Çiçekler içinde memnun.

Bahçe kapısına varmadan daha,

Baygın kokusu ihlamurun.

Mine Mutlu İşgüven

Gölgesinde bir sıra, der gibi:

-Oturun!

Ünlü (1988, s. 249)

Ziya Osman Saba'nın şiirindeki yalın Türkçesi, açık, gösterişe kaçmayan lirik ve içten söyleyişle alçakgönüllü, yazgıci duyguları hiç kuşkusuz, ona çok özel bir şair kişiliği kazandırmıştır. Onun şiirlerinde mutluluk pek küçük şeylere bağlanmıştır:

"Bir dikili ağacı olsaydı yeryüzünde

Akasya, hurma, kavak.

Sığınmak için gölgesine

Bir dal yaprak, yaprak.

Bir ağaç gölgesi, bir rüzgar öteden,

Allahım! Dünyadan bir karış toprak,

Kavgasız, gürültüsüz, üstünde

Mesut olunacak.

Ünlü (1988, s. 243)

Yalın, sade, açık bir dilde sahip olan Şairin şiirlerinde doğayı, insanları, çocukları ve yaşamı sevmesi; daima her yerde ve herşeyde güzelliği, iyiliği ve mutluluğu araması göze çarpan özelliklerindedir.

GEÇEN ZAMAN

"Hiç olmazsa unutmamak isterdim!

Eski geceler, sevdiklerimle dolu odalar...

Yalnız bırakmayın beni hatıralar!
Az yanımda kal, çocukluğum,
Temiz yürekli, uysal çocukluğum ...
Ah ümit dolu gençliğim,
İlk şiirim, ilk arkadaşım, ilk sevgim ..."

Ünlü (1988, s. 248)

"Geçen Zaman" da Şair seçmiş olduğu sözcükler yardımıyla aslında dostluğun, sevginin, iyi niyetin ve mutlu insanların tablosunu çizmektedir. "Eski geceler", "Yalnız bırakmayın beni hatıralar", "Az yanımda kal, çocukluğum" dizelerinde hep eskiye ve güzel olana özlem duyulmaktadır, tıpkı Halide Nusret Zorlutuna'nın "Beykoz'dan Bir Bakış" ında görüldüğü gibi:

"Güzel ... Güzel... Güzel, her neye baksan:
Deniz ayrı güzel, dağ ayrı güzel.
Güzellikten yaratılmış bu vatan,
beni ona çeken bağ ayrı güzel".

Ünlü (1988, s. 143)

BAHAR GELDİ!

Yıllardır kaybettim o tatlı sesi,
Bir türlü içimde ötmez o bülbül.
Bin ömre bedeldi bir tek nağmesi;
Hem ötmez, hem içten gitmez o bülbül...

Mine Mutlu İşgüven

Dediler; Gelecek, sen bekle biraz;
Saçlarında sümbül, yüzünde gül var;
Dilinde nağmeler, bakışında naz,
Bütün haşmetiyle gelecek bahar!"

Ünlü (1988, s. 906)

Zorlutuna yurdumuzun çeşitli yörelerinin güzelliklerini dizelerinde dile getirmiş, zaman zaman da eskiye özlemi vurgulamıştır şiirlerinde. Sadece Beykoz'dan İstanbul'u değil, Urfa'yı da övmüştür:

URFA GECELERİ

.....

Güzeldi bir güzel masal kadar
Urfa'da yaz geceleri
Urfa'da saz geceleri
Geceleri
O gecelere hasretim var,
Hasretim var!

Ünlü (1988 "Yurdumun Dört Bucağı", s. 909)

Urfa'nın, sıcak iklimi ve türkülerinin güzelliği kısacık yinelenen dizelerle çok içten bir şekilde ifade edilmiştir. Başka bir deyişle Şair Urfa'nın sıcak yaz gecelerini ve gecelere renk katan saz meclislerini ne kadar özlediğini çok öz fakat etkili bir biçimde dile getirmiştir.

Nostalji (eskiye özlem) söz konusu olunca Bahçet Kemal Çağlar'ı da kısaca anmadan geçemeyeceğiz:

"Yok başka yerin lütfu ne yazdan ne de kıştan

Bir tatlı huzur olmaya geldik Kalamış'tan

İstanbul'u sevmesse gönül aşkı ne anlar?

Düşün suya, yer yer erisin eski zamanlar

Sarsın bizi akşamda şarap rengi dumanlar

Bir tatlı huzur almaya geldik kalamış'tan...

Ünlü (1988, s. 133)

Şair, yaz ve kış Kalamış'tan aldığı huzuru başka hiçbir yerden alamayacağını yinelemeler yardımıyla etkili bir tarzda dile getirir. Aslında Şiirde İstanbul'a övgü yağdırılmış ancak Kalamış'ın çok farklı özelliklere sahip olduğu, eski günlerin yeniden aynı zevkle yaşanabileceği bir yer olduğu vurgulanmak istenmiştir. 'Şarap rengi dumanlar'la görüntüsel imge verilmek istenmiştir. Şairlerimizin çoğunluğunda görüntüsel imgeler ön plandadır. Ömer Bedrettin Uşaklı'nın "Bursa'da Akşam" şiirinde de benzer görüntüsel imgeden bahsetmek sanırım yanlış olmayacaktır:

"Bugün de sonbahardan süzülüp doğdu akşam,

Dağların yere indi koyu, serin gölgesi;

Uludağ etekleri al ipekten bu akşam

Düştüğü yeşil ovaya kubbelerin gövdesi ..."

Ünlü (1988, s. 136)

Şairin bu dörtlüğünde Bursa'nın sonbahardaki serin havası, camilerle süslenmiş dört bir yanı, halkının geçim kaynağı olan ipekböceği sade ve yalın Türkçe'yle dile getirilmiş ve görsel imge yardımıyla göz-

lerimizin önüne - bir resim kadar canlı ve etkili bir tarzda - serilmiştir.

Bursa'yı şiirlerine konu olan ve Bursa'nın doğal güzelliklerini görüntüsel imgelerle sunan şairlerimizin sayısı bir hayli kabarıktır. Ancak, bu çalışmamızda, Ahmet Hamdi Tanpınar'dan da bir örnek vermeye çalışalım :

BURSA'DA ZAMAN

"Bursa'da bir eski cami avlusu,

Küçük şadırvanda şakırdayan su;

Orhan zamından kalma bir duvar...

Onunla bir yaşta ihtiyar çınar.

Türebeler, camiler, eski bahçeler,

Şanlı hikayesi binlerce erin

Sesi nabzım olmuş hengamelerin

Nakleder yadını gelen geçene

Bu hayalde uyur Bursa her gece;

Yeşil türbesini gezdik dün akşam.

Duyduk bir musiki gibi zamandan

Çinilere sinmiş Kur'an sesini.."

Akyüz (1970, s.9267

Tanpınar "Bursa'da Zaman"da Bursa'nın çevre ve doğasından algıladıklarını kendi iç dünyasıyla, sezgi, duygu ve düşünceleriyle yoğurup ön plana çıkartmış, bu sayede şiirine "bireysel" diye adlandırabileceğimiz imgeler sağlamıştır.

"Duyduk bir musiki gibi zamandan

Çinilere sınımsız Kur'an sesini..." dizelerinde ise "işitsel imge" söz-konusudur.

Göngör Bostancı ise Batı Anadolu'nun özellikle İzmir ve çevresinin doğal güzelliklerini, içten insanını, kadını, denizini, martıları ve güneşi şiirlerine konu etmiş, bazen karamsar, bazen umut dolu tablolar çizmiştir şiirleriyle:

İZMİR'E HASRET

"Her parçası bir cennet, bir tarih olan İzmir,

Gel benim sevgili yurdum, gel benim ruhuma gir

Nasıl anlatsam sana bilmem ki hicranımı,

Kalbim bir gemidir ki taşıyor hatıranı..."

Bostancı (1957, s. 3)

İZMİR'DE AKŞAM

"İzmir'i kucaklarken akşamın siyah teni,

Ufkun son şuaları, sihirli renk alemi,

Sema ve boz tepeler, solgun çehreli deniz,

Bilsen ne füsunkardı, ne ruhani, ne temiz..."

Bostancı (1957, s.7)

"İzmir'de akşam'da "akşamın siyah teni"

"Solgun çehreli deniz", "boz tepeler" okuyucu/dinleyiciyi karamsarlığa iten duygu ve tasarımlardır.

Son dizede ise Şair, ruhsal durumunu şiirine ve İzmir betimlemesine karıştırmıştır:

"Bilsen de füsunkardı, ne ruhani, ne temiz..."

Bostancı, bu güzel yörede duyduklarını, hissettiklerini şiirlerine dökmüş ve bunları okuyucu/dinleyicileriyle paylaşmaya çalışmıştır:

EGE SAHİLLERİNDE

Ege sahillerinde doğdum,

Sevdim Ege sahillerinde

Uçuşan ak kanatlı martıları

Yeşil gözlü deniz kızlarını,

İlk defa Ege sahillerinde gördüm.

Bilmem ki ne vardı o sahillerde?"

Bostancı (1957, s.1)

Türk Şiirinde pek çok şiirde tanık olduğumuz ağır ve karamsar atmosferi Nihat Aşar'ın şiirlerinde de duymak mümkündür. Şair eski, güzel günlere büyük bir özlem duymakta, kullandığı sözcüklerle de yaşlılığın, ilerleyen acımasız yılların, yitirilen mutluluğun ve ölüm gerçeğinin imgelerini kullanmıştır şiirlerinde:

ESKİ GÜNLER

"Kestane ağaçları vardı eskiden

Ve sokak kahveleri sıra sıra

Bahçe duvarlarına otururduk akşamları

Pantolonlu kızlara ıslık çalardık

Sonra değişiverdi dünyamız birdenbire

Kestane ağaçlarının yerinde geniş caddeler
Sokak kahveleri kaldırım oldu
Duvarlarına oturduğumuz bahçelerde
Sıra sıra apartmanlar...."

Aşar (1972, . 54)

NASIL GEÇTİ HABERSİZ

Nasıl geçti habersiz, o güzelim yıllarım
Bazen göz yaşı oldu, bazen içli bir şarkı
Her anını eksiksiz dün gibi hatırlarım
Dudaklarımda tuzu, içimde durur aşkı...
Ben hala o günleri anarsam yaşıyorum
Sanki mutluluğumuz geri gelecek gibi
Hala güzelliğini şuramda taşıyorum.
Dalından koparılmış beyaz bir çiçek gibi."

Aşar (1972, b. 17)

Adeta konuşur gibi sade ve yalın bir Türkçeye yazılmış şiirlerdeki amaç okuyucu/dinleyicilerle aynı duygu - düşünce - tasarımları paylaşmaktır.

Valéry "duymak kafi değil, duyurmak lazım" der Gençay (1956, s. 37) Şairin hissetmesi ne denli önemliyse, okuyucu/dinleyici tarafından da hissedilmek ve imgelerin yorumlanması da bir o kadar önem taşır. Michael Riffaterre ise "Şiir, düzyazıda alışılmışın dışında, bir şeyi başka bir şekilde ifade etme sanatıdır" der.

Gerçekten de, şiir, dili ve içeriği itibarıyla düzyazıdan daima farklı tutulmalı ve şiire yaklaşım da bir hayli titizlikle, hassasiyette gerçekleştirilmelidir. Buraya kadar verdiğimiz örneklerden de kolaylıkla anlaşılacağı gibi, şiirin özelliklerinden bahsederken şu üç farklı ögeden bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlar :

1. Yer değiştirme (Displacing)
2. Anlamı çelişkili ya da anlamsız kılma (Distorting)
3. Yaratma (Creating)

Kısaca bu üç ögeyi açıklamak gerekirse, yer değiştirme için Salah Birsel'in şiir kitabının adını önerebiliriz: Varduman. Aslında düzyazıda duman var şeklinde iki sözcükten oluşan tasarımı Şair ögelerin yerini değiştirerek daha ilginç bir ad bulmuştur.

Anlamı çelişkili ya da anlamsız kılmak için Cevat Çapan'ın "Yalnız Uyku" şiirinden dizeler örnek olarak gösterilebilir:

"Uyuma Muazzez, dedim dudaklarımla,

Dudakları yandı...

Yanımda Muazzez'in

Yorulmuş yalnızlığı...

Sevdiğim Muazzez'in

Çürümüş çıplaklığı...

Bunlar boyalı saçları Muazzez'in

Bunlar benim delikanlı kollarım."

Çapan (1990, s. 13)

Dudaklar, yalnızlık, çıplaklık şiirde kişileştirilmiş, son dizelerde ise sevgilisinin doğal olmayan sarı saçları, şairin güçlü, genç kolları ile tezat teşkil etmiştir. konumuz olan imgeye dönecek olursak, kişileştirmeler ve tezatlar yoluyla şairin okuyucu / dinleyici üzerinde yaratmak istediği hayal Muazzez'in yorgun, uykulu, biraz içe dönük ve karamsar, oldukça yalnız ve belki de biraz çaresiz ve amaçsız oluşudur.

Anlamanın bulanık ya da müphem oluşu şairin niyetine bağlı olmakla beraber, bazı çağdaş şairlerimizde sık sık görünen bu belirsizlik onların bir çeşit şiir yazma sanatı ya da biçemi olmuştur.

"Yağmur Suyu topladım sana

Bütün yoldakilerin adına."

Cengizkan (1984, s. 69)

Ve yine,

"Yukarıda leylekler olurdu bulutlarla

Bin kadar olurlardı göçe hazırlanırken,

Seninle olurlardı, süzülür ve dağılırlar

senin itkinle toplanır, gider olurlardı."

Cengizkan (1984, s. 49)

Mine Mutlu-İşgüven

"Kalbim...Kalbim ağır ağır sıkmakta aklımı
İşte bu da belki gövdemın bağımlılığı."

Cengizkan (1986, s. 23)

"Henüz kaldırım yok, ahh güzel umarsızlık
Duvarda saldırgan lacivert kıyıcı lacivert
Kıyısızlığın ve serinliğin,
Gökmavi gök, toprak kahve toprak."

Cengizkan (1994, s. 45)

"April beşin süpürgen soğuşuyla girdiler,
Camı açık unutmuşum."

Cengizkan (1982, s. 47)

Kimi . . . an şiiri anlamsız kılan, şairin kullandığı sözcüklerden de kaynaklanabilir:

SIYAH AY

"... plastik gölgeleri absorbe eden Siyah Ay
keşke her şey şiir olsa, her şey şiir
bunca reel yaşanırken cinnetin enkazı..."

geceleri aktörler farklı görünür
abartılmış bir nesnellik biçimde dağılmış
bıllardo topları"

Mungan (1994, s. 41)

Alışlagelmışin dışında bir şiir dili ve anlayışıdır Mungan'ın şiiri. "Absorbe", "reel", "bıllardo", gibi yabancı sözcükler okuyucu / dinleyicide belki çok değişik duygu ve tasarımlara yol açabilecektir. Ancak aya siyah sıfatının yakıştırılması Şair'in hüznü ya da melankolik iç dünyasının bir yansımasıdır diye düşündük.

Üçüncü ögeyi oluşturan yaratıcılık için pek fazla örnekmeye gerek duymuyoruz, ancak çağdaş şairlerimizden Filiz Doğan'ın kısacık bir şiirine değinmeden geçemeyeceğiz:

"Bir güzellik kalsa
Yaşamımdan
Bir güzellik kalsa yarına
beni anlatsa
Bir su damlası berraklığında."

Doğan (1990, s. 63)

"Beni anlatsa bir su damlası berraklığında" benzetmesi oldukça özgün bir benzetmedir. Okuyucu/dinleyicinin zihninde çok farklı im-geler yaratabilecek kadar özgündür. "Benden geriye kalan, beni bir su damlası örneği berrak, parlak, net, duru ve apaçık anlatsa ne kadar mutlu olurum" demenin ne denli özgün biçimi.

Mine Mutlu İşgüven

Yine Çağdaş Şairlerimizden birisi olan Hüseyin Ferhad ştirlerinde yaşamın, doğanın, ştirin özelliklerinden bahseder:

"... Ştirin ve yüreğinin tarihini yazmayı deneyenleriyle

hayat böyle güleç iken ağlamak gerçekten ayıp!"

Ferhat (1993, s.9)

YARIM BİR STEP KURDUDUR

(Ştirin Doğuşu)

"Ştir bir çimen yaprağıdır...

Karanlığın nefesidir Ştir...

Ştir Lacivert bir gökyüzü...

Dirimin Fısıltısıdır Ştir

Ölümün yası."

Ferhad (1993, s.13)

Yaşama anlam katanların duygusal ve yürekli şairler olduğunu savunan Ferhad, alışılmadık bir bağdaştırma örneği vererek ştiri uçsuz bucaksız gökyüzüne benzetir, ştirin ilerleyen dizelerinde "Ştir çavdarın çiçeklenmesi", "dirimin fısıltısı", ve "ölümün yası"dır der.

Ataol Behramoğlu ise "ştir nedir ki?" sorusuna "sezilir geçer" diye yanıt verir :

İSİM NEDİR Kİ

İsim nedir ki

Bulutlara yazılır geçer

Yüzüm nedir ki

Akarsuya çizilir geçer

Ömür nedir ki

Kurulur bozulur geçer

Sevda nedir ki

Dokunursun süzülür geçer

Şiir nedir ki

Sezilir geçer

İnsan nedir ki

Bir şeylere sevinir üzülür geçer.

Behramoğlu (1994, s. 19)

Bir şiirinde de Behramoğlu şiire doğurgan niteliği kazandırır :

"... Çocuk kadar duyarlı ve unutkan

Kadın kadar bağışlayıcı, bilge

Şiir kadar doğurgan

Aşk kadar tanımsız

Ölüm kadar ölümsüz..."

Behramoğlu (1994, s. 13)

Behramoğlu'nda sadece kişisel duygu ve düşüncelerinden değil, ülkemizin ve dünyanın yaşamından kesitler de bulmak mümkündür:

PARİS'Tİ

"Paris'ti geceydi, gençtim

Koyu, siyahimsi akıyordu Seine

Sarhoştum, ıslaktım, esriktim

Aşktan, şirden, kederden..."

Behramoğlu (1994, s.17)

"Koyu", siyahimsi, "keder", "sarhoş", "gece" sözcükleri ile karamsar bir atmosfer ve zengin bir imge (hayal, imaj) dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Şair "aşktan, şirden, kederden sarhoştum" dizesiyle, alışılmadık bir benzetme ile okuyan/dinleyene duygu - düşüncelerini aktarmakta ve değişik şekillerde yorumlanabilmektedir.

Bu şiir bize bir nebze, Atilla İlhan'ın imge açısından ilginç bir örnek sunan "Cinayet Saati"ni anımsatmaktadır:

"... demirlemişti eli kolu bağhydı ağlıyordu

On üç damla gözyaşını saydım

Allahına kitabına sövüp saydım

Şafak nabız gibi atıyordu

Sarhoştum Kasımpaşa'daydım

Hiçbiriniz orada yoktunuz..."

Aksan (1993, s.36)

İlhan bu şiirinde karanlıkta gece vakti demir atmış bir vapuru kişiselleştirerek çok somut bir örnekleme yakalamıştır. Benzetmeler şaire özgün olup, yakalanan imge son derece zengindir. "Şafak nabız gibi atıyordu" benzetmesinde şafak vaktinin ne denli heyecanlı, tehlikeli, şüpheli ve hatta karanlık olaylara gebe olduğu apaçık, yalın ve sade bir dille ifade edilmiştir.

Türk Şiirinde İstanbul şehrinin yeri ve önemi elbette yadsınamaz. İstanbul'u en iyi dile getiren şairlerden biri de, kuşkusuz, Orhan Veli Kanık'tır:

İSTANBUL'U DİNLİYORUM

"İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı,

Önce hafiften bir rüzgar esiyor;

Yavaş yavaş sallanıyor

Uzarlarda, çok uzarlarda,

Sucuların hiç durmayan çingrakları;

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı."

Kanık (1967, s.45)

Şiir bir söz sanatı olduğuna göre, şiirin biçimi önem taşır. Fakat Orhan Veli "Biçim şiirin kalıbı değil, asıl kendisidir. Diyeceğim ki, güzel mısra, en iyi ifadesini bulmuş hayal değil, içini kendisine en uygun hayal ile duldurabilmiş şekildir. Biçim, ölçü gibi, uyak gibi, hatta sözcükler gibi, ele avuca sığmayan düşler gibi güçlükler yenilerek elde edilir. Biçim diye adlandırdığımız yağının, gerçek bir şairi nasıl terlettğini gerçek bir şairden öğrenmek gerek. Yoksa insanın, kalıplaştırılmış bir hassasiyetle şair olup çıkamayacağını anlamak pek mümkün olamaz."

Kanık (1967, s.12)

Yalın ve sade Türkçesine rağmen, Orhan Veli'nin şiirlerinde benzetmeler, göndermeler, ironi (tersinme) doğrudan doğruya sunulur. İnsanı, deniz ve doğa sevgisini, İstanbul'u, Boğaziçi'ni, Galata Köprü'sünü, insanın öyküsünü anlatır, durur:

İSTANBUL TÜRKÜSÜ

"İstanbul'da Boğaziçi'nde,

Bir fakir Orhan Veli'yim;

Veli'nin oğluyum,

Tariffsız kederler içinde.

Urumelihisarına oturmuşum;

Oturmuş da, bir türkü tutturmuşum..."

Kanık (1967, s. 38)

"İstanbul Türkü'sünde tüm dikkatleri Boğaziçi'ne ve kendisine çekmek istemektedir. Bu güçlü anlatımı sağlayabilmek için tamlamalara başvurmaz, yalın ve sade Türkçeyi kendisine bir dost olarak görür, zaman zaman yinelenmelerden yararlanır, içten, yapmacıksız, gerçekçi ve daima yaratıcıdır.

İstanbul Şehri denizi, camileri, köprüleri, insanı ile şairlere konu teşkil ederken, bazıları için hiç de ilginç bulunmayabilir. Cevat Çapan, diğer şairlerin İstanbul'u hep övmelerine karşın, şehrin darmadağınlığından, trafik karmaşasından, hava ve su kirliliğinden, çarpık kentleşmesinden, nüfus patlamasından sözeder şiirinde :

"Sonra İstanbul oldum

her yanım darmadağın

bir gün Gülhane Parkı'ndaymışım

bir gün Burgaz'da dalgın

her yanım darmadağın."

Çapan (1990, s.56)

Dizelerin başlarında küçük harfle başlamak, dize sonlarına noktalama işaretleri koymayarak, en son dizenin sonuna nokta koymak suretiyle, belki "darmadağınıklığından" bir çırpıda kurtulmak isteğini söyler gibi Şair. Bu kısacık şiirinde "a" vokali ve "d" konsonunun yinelenmeleriyle ses ve müzik ağırlıklı öğelerden de yararlanmışır.

Salah Birsel'den de ilginç bir örnek vermek istedik bu çalışmamızda:

EĞER LABALUBA

"Sen benim domuzumsun ince duygulu

Bir eblehlik denizi ve hayda

Dalgalarla gel yalnızlığını tutayım

sen benim gülmelerimsin çok taneli

Sen ey labaluba

sen ey kırık hava."

Birsel (1993, s.21)

Sevgiliye "domuzumsun" şeklinde sesleniş alışlagelmişin çok dışındadır.." "Labaluba" sözcüğü ise oldukça anlamsız, ancak aynı seslerin ('a' , 'b' , 'l') yinelenmesinden kaynaklanan bir ses ve ritim olayı şiiri ilginç kılar.

ÇARK-I FELEK

"Öğrenci oldum

Memur oldum

Aşık oldum

Kazık attım

Kazık yedim

Asker oldum piyade"

Birsel (1986, s.131)

Salah'da ikilemelerin Türkçe'de alışılmadık eylemlerle kullanıldığına da şahit oluruz:

"Sırıtmalı değil, zangır zangır gülmeli."

Birsel (1986, s.49)

'Zangır zangır' iki anlamsız sözcükten oluşmuş bu niteleyici görevde olan ikileme genellikle titremek eylemiyle kullanılır. Oysa Şair zangır zangır'ı gülmek eylemini kuvvetlendirmek için özellikle, bile bile kullanmış, belki de değişik bir gülme çeşidini tasarlamıştır.

"Milyon milyon" adlı şiir'inde de sık sık ikilemeler göze çarpar:

"Benim milyon milyon oyuncularım var..."

Çil çil keleşlerim var...

Benim çeşit çeşit halaylarım var."

Birsel (1986, s.59)

Bazı şiirlerinde ise sessel sapmalar görülür. Burada amaç, sözcüklerin standart Türkçesini değil, bölge ağızlarındaki söyleyiş biçimlerini sunmaktır:

İSTİKLAL CADDESİ

"İstiklal Caddesinde dullar

Cımbızlarıyla dolaşır

Baldırnan eksik eteknen

Fıkırdaktır da fıkırdaktır."

Birsel (1986; s.57)

Ve bir başkasında,

ALLEBEN

"Yürüyün haydın delikanlılar

Yürüyün Alleben'e gidelim

Türkü çağıralım lorke oynayalım

Haydın Alleben'e gidelim.

Birsel (1986, s.53)

Günlük konuşma dilini anımsatan "Çark-ı Felek" gibi şirlerinin yanı sıra, sözcüksel sapmalara yer verdiği şirleri de vardır Birsel'in

"Kırpıklarımızı avkalayın sodalı suyla"

Birsel (1986 "Ev - kadın - Moda", s.72)

Avkalamak, çalkalamak sözcüğü yerine kullanılmıştır. Görüldüğü üzere şirde imgeyi incelemeye çalıştığımız bu yazıda örnekler istenildiği kadar çoğaltılabilir, ancak son bir örnekle sonuca varmak niye-

tindeyiz. Son olarak Cahit Külebi'nin "Hikaye" Şiirini imge açısından çok kısa olarak incelemeye çalışacağız:

HİKAYE

"Senin dudakların pembe

Ellerin beyaz,

Al tut ellerimi bebek

Tut biraz!

Benim doğduğum köylerde

Ceviz ağaçları yoktu,

Ben bu yüzden serinliğe hasrettim

Okşa biraz!

Benim doğduğum köylerde

Buğday tarlaları yoktu,

Dağıt saçlarımı bebek

Savur biraz!

Benim doğduğum köyleri

Akşamları eşkiyalar basardı

Ben bu yüzden yalnızlığı hiç sevmem

Konuş biraz!

Benim doğduğum köylerde
İnsanlar gülmesini bilmezdi,
Ben bu yüzden böyle naçar kalmışım
Gül biraz!

Benim doğduğum köylerde
Kuzey rüzgarları eserdi
Hep bu yüzden dudaklarım çatlaktır
Öp biraz!

Sen Türkiye gibi aydınlık ve güzelstin!
Benim doğduğum köyler de güzeldi.
Sen de anlat doğduğun yerleri,
Anlat biraz!

Külebi (1977 "Sıkıntı ve Umut", s.14)

Külebi bu şiirinde çok zengin bir hayal (imge) yakalamıştır. Şair, büyük bir olasılıkla, yurt dışında olduğu bir zamanda sevdiğine seslenir, onunla adeta şiirinde konuşur, dertleşir, kendisini, doğduğu köyü, köyünün ve Anadolu insanının özelliklerini anlatır, sıra hasretini çok içten bir şekilde dile getirir, kendi iç dünyasını, daha doğrusu yaşam öyküsünü anlatır.

Üçüncü dördlükte geçen "buğday tarlaları" tamlaması ile belli bir hayalin çağrıştırdığını söyleyebiliriz. "Bununla doğrudan doğruya ilgili değilmiş gibi görünen ikinci sözcüde sevgiliden, saçlarını dağıtması

istenererek buğday tarlalarıyla sevgilinin saçları arasında görüntüsel bir ilişki kurulmuştur." Aksan (1993, s.107)

Son dördlükte ise Külebi, şiirinin özünü oluşturan konuya değinir ve sevgilisinin yüzünü çoktandır hasret kaldığı memleketine benzettir. Şairin ustaca seçmiş olduğu sade fakat yerinde sözcüklerle hep memleketine göndermelerde bulunur. Okuyucu/dinleyicinin hayal gücüne bırakılmış pek çok duygu - tasarım ve imge vardır bu şiirde. Şiirde göstergelerin kendi çağrışımları kadar uzak çağrışımları da önemlidir. Külebi uzak ve yakın çağrışımların sağladığı olanaklarla imgeler arasında adeta bir orantı kurar.

Külebi'nin "Sivas Yollarında" şiiri de imge açısından bir hayli zengin olduğundan kısaca değinmekte yarar görmekteyiz:

"Sivas yollarında geceleri

Katar katar kağnılar gider

Tekerlekleri meşeden

Ağız dil vermeyen köylüler

Odun mu, tuz mu, hasta mı götürürler?"

Külebi (1977, "Sıkıntı ve Umut", ss. 16-17)

Bu şiirinde de Külebi ikilemeler yardımıyla elde ettiği güçlü anlatımı sayesinde Anadolu halkının çok önemli özelliklerine göndermeler yapmaktadır. "Ağız dil vermeyen köylüler" dizesi "ser verip, sır vermeyen" anlamını ne kadar güçlü ve öz bir şekilde ifade etmektedir.

SONUÇ

Şiirde imgenin rolü ve önemini anlatmaya çalıştığımız bu yazıda şairlerin kendilerine özgü duygu ve düşüncelerini büyük bir içtenlikle, çoğu zaman yalın, sade Türkçeyile, seçme sözcüklerin tüm göstergelerinden yararlanarak, zaman zaman uyak, ölçü, dizem, ses yinlemesi

gibi ögelere de başvurarak, özellikle benzetme (eğretileme ya da deyim aktarması) ve bağdaştırmalar yoluyla başardıklarını vurgulamaya çalıştık.

Şiirin ve şiirdeki imgenin tartışması söz konusu olduğunda üzerinde önemle durmak istediğimiz diğer bir konu da bu tartışmanın ya da incelemenin dilbilimsellikten ziyade göstergebilimsel ele alınmasının önemi ve önceliği konusuydu. Şiir, dili ve içeriği bakımından sınırlı ve kendine özel olması nedeniyle, düzyazıdan ayrılmalı, şiire yaklaşım da daha büyük bir titizlik ve özveri ile gerçekleştirilmelidir.

Bu çalışmamızda verilen örneklerde imge :

1. Yinelemelerle,
2. Belli seslerin tekrarı ile
3. Uyak yardımıyla
4. Şairin duyup hissettiklerini okuyucu / dinleyiciye de hissettirmesiyle
5. Bağdaştırmalar, özellikle alışılmadık bağdaştırmalar yoluyla
6. Şiir formunun (biçiminin) ustaca kullanılması (kısa, kısa dizeler, merdivenvari dizeler)
7. Şair - okuyucu / dinleyici arasında mutlak sürette bir iletişim kurulması yoluyla sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Akyüz, Kenan. Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi. Doğu Matbaacılık, Ankara, 1970.

Aksan, Doğan "Dilbilim Açısından Şiir" TDK, 1974, Sayı 271 XXIX.

Şiir Dili ve Türk Şiir dili, 1993.

- Aşar, Nihat. Nasıl Geçti Habersiz Oğul Yayınları, Ankara, 1972
- Aytaç, Gürsel. Çev. Goethe Der Ki. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 534 Tercüme Eserleri Dizisi 27, 1982.
- Batu, Selahattin. Çev. Seçme Şiirler. Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1949.
- Behramoğlu, Ataol. Sevgilimsin. Adam Yayınları. 1993
- Bezirci, Asım. Orhan Veli - Edebiyat Dünyamız. Bilgi Yayınevi. 1975.
- Birsel, Salah. Bütün Şiirleri. 1986
- Varduman. Yapı Kredi Yayınları. 1993
- Bostancı, Güngör. Ege Sahillerinde. 1957
- Boztaş, İ. "Metindilbilim Açısından Dil" Dilbilim Araştırmaları. 1994. ss. 171 - 194.
- Canpolat, M. "Şiir ve Dil" Dilbilim Araştırmaları .1994.ss. 155 - 170.
- Cengizkan, Ali Yürüyüş ve Duruşlar. Kuzey Yayınları. 1984.
- Bağimli Şiir. Broy Yayınları, 1986
- Ankara Ankara Güzel Ankara. Kalem Yayıncılık, 1987.
- Cengizkan, Ali. Senlere. Çocuk Ömrümüz. Ümit Yayıncılık, 1993.
- Sürek Avında Dünya. Ümit Yayıncılık, 1994.
- Çapan, Cevat. Doğal Tarih. Adam Yayınları, 1989
- Dön Güvercin Dön. Adam Yayınları, 1990.

- Sevda Yaratan. Adama Yayınları, 1994.
- Dilçin, Cem. Türk Şiir Bilgisi. TDK Yayınları, 1983.
- Doğan, Filiz. Bir Alay Çocukular. Kavram Yayınları, 1990.
- Enginün, İnci. Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları. İlaveli 2. Baskı. Dergah Yayınları, 1991
- Eyüboğlu, Sabahattin Hayyam Bütün Dörtlükler. Cem Yayınevi, 1969.
- Ferhad Hüseyin. Söyle Gölgen De Gitsin. Ekin Yayınları, 1993.
- Gençay, Güngör. Cahit Sıtkı Tarancı. Gün Matbaası, 1956.
- Kaplan, Mehmet. Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi. 1978.
- Kaynak, Handan. Geriye Dönüşsüzlük. Kavram Yayınları, 1994.
- Kurdakul, Şükran. Çağdaş Türk Edebiyatı. May Yayınları, 1976.
- Cahit, Külebi, Sıkıntı ve Umut. Cem Yayınevi, 1977.
- Mungan, Murathan. Metal. Metis Yayınları, 1994.
- Öztelli, Cahit. Evlerinin Önü. Bütün Halk Türküleri Hürriyet Yayınları, 1972.
- Özünlü, Ünsal. "Dilbilim ve Edebiyat Konusu Olarak Yinelemeler." Dilbilimin Dünü, Bugünü, Yarını. Hacettepe Üniversitesi. 1987, s. 44.
- "Şiir Dilinin Bazı Ayrıcalıkları" Çağdaş Türk Dili. 1992, ss. 50 - 51
- Riffaterre, Michael. Semiotics of Poetry. Indiana Universty Press. Bloomington, 1984.
- Sevengil, R. Ahmet. Eski Şiirimizin Ustaları. 1964.

Mine Mutlu Işgüven

Uyguner, Muzaffer. Orhan Veli Kanık. Varlık Yayınevi, 1967.

Ünlü, M. -Özcan, Ö. 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı. 1982.